

Прасол М. І., викладач кафедри психології та педагогіки факультету психології, менеджменту, соціальних та інформаційних технологій ХНУ ВС (м. Харків)

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ У СІМ'ЯХ ЖІНОК – ПРАЦІВНИКІВ ОВС З В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД СТИЛІВ ВИХОВАННЯ ТА БАТЬКІВСЬКОГО СТАВЛЕННЯ

В даній статті аналізується література, в якій розглядається проблема батьківства, материнства, батьківського ставлення. Стаття висвітлює проблему батьківства та батьківського ставлення до дитини, особливості виховання в сім'ях працівників ОВС. Виконання батьками своїх професійних обов'язків, родинні умови, включно соціальний стан, матеріальний рівень та рівень освіти батьків, в значній мірі обумовлюють становлення особистості та характеру дитини, її інтелектуальний розвиток та емоційний стан.

Ключові слова: родина, батьківство, материнство, родинне виховання, родинні цінності, батьківське ставлення, батьківська позиція, сім'ї працівників ОВС.

В данной статье анализируется литература, в которой рассматривается проблема родительства, материнства, родительского отношения. Статья освещает проблему родительства и родительского отношения к ребенку, особенности воспитания в семьях работников ОВД. Выполнение родителями своих профессиональных обязанностей, семейные условия, включая социальное положение, материальный уровень и уровень образования родителей, в значительной степени обуславливают становление личности и характера ребенка, его интеллектуальное развитие и эмоциональное состояние.

Ключевые слова: семья, материнство, семейное воспитание, семейные ценности, родительское отношение, родительская позиция, семьи работников ОВД.

Родина – це історично-конкретна система взаємин між подружжям, батьками та дітьми; мала група, члени якої пов'язані між собою шлюбними або родинними відносинами, спільністю побугу і взаємною моральною відповідальністю. Виходячи з цього цільовий сенс батьківства - народження і виховання дітей.

У сучасній психологічній науці прийнято вважати, що батьківство-це соціально психологічний феномен, який включає в себе емоційно та оцінено забарвлену сукупність знань, уявлень і переконань відносно себе, як батька або матері, яка реалізується в усіх проявах поведінкової складової батьківства [7]. Батьківське ставлення розуміється як система різноманітних почуттів до дитини, поведінкових стереотипів, які практикуються у спілкуванні з нею, особливостей сприйняття та розуміння характеру та особистості дитини, її вчинків. Те, від чого залежить батьківське ставлення та як можна впливати на процес його формування, на наш погляд, представляє собою значиму соціально-психологічну проблему.

Постановка проблеми. Дослідження другої половини 20-го століття, свідчать, що у становленні та реалізації батьківсько-дитячої взаємодії центральним і визначальним є батьківське ставлення. Саме воно лежить в основі всієї поведінки матері або батька, тим самим створюючи унікальну для дитини ситуацію розвитку, в якій формуються її індивідуально-типологічні й особистісні особливості. Вважається, що «норми батьківського ставлення» немає, оскільки зміст

батьківських установок змінюється від епохи до епохи.

Отже, під батьківським ставленням треба розуміти комплекс поведінкових, когнітивних та емоційно-оцінних компонентів, які в сукупності виявляються як його ставлення до дитини в кожний момент їхньої взаємодії.

Проблемі материнства та батьківства в сучасній науці присвячена достатня кількість праць (Добряков І.В., Ейдемільер Є.Г., Дружинін В.В., Юстіцкіс В., Нікольска І.М. та інші 2000-2007, Філіпова Г.Г., Цареградська Ж.В., Ейдемільер Є.Г. 2002, Кулік Л.А., Берестов Н.І. "Сімейне виховання", Мухіна В.С., Люблінська А.А. та інші), але бракує наукових досліджень, які б описували особливості батьківства і виховання дітей у жінок та чоловіків, які виконують особливу професійну діяльність. А саме, специфіка професійної діяльності працівника міліції, такі вимоги професійної діяльності як: робота в особливих умовах, брак часу на виховання дітей, робота з не благойдійними верствами населення, ненормований робочий день, особливості професійної деформації та інше, негативно впливають на родинні відносини в цілому і на батьківське ставлення зокрема.

Аналіз останніх публікацій. У літературі описані різні варіанти батьківських позицій, установок, батьківського ставлення:

- Симбіоз (надмірна емоційна близькість), авторитарність, емоційне відкидання («маленький невдаха») (А.Я. Варга, 1987);
- Підтримка, дозвіл; пристосування до потреб дитини; формальне почуття обов'язку

при відсутності справжнього інтересу до дитини; непослідовна поведінка (В.Н. Дружинін, 1996);

- Співпраця, ізоляція, суперництво, псевдо співробітництво;

- Авторитет любові, доброти, поваги. Авторитет придушення, відстані, педантизму, резонерства, підкупу (А.С. Макаренко);

Враховуючи взаємозалежність відносин у сім'ї, їх описують через ті ролі, які виконує дитина. На думку А.С. Співаковської, роль дитини можна чітко виділити в дисгармонійній сім'ї, де ставляться один до одного шаблонно, стереотипно, роками зберігаючи застигли, ригідні, вже не відповідні реаліям відносини.

Найбільш типові чотири ролі: «козел відпущення», «улюбленець», «примиритель», «бейбі». Виділяються й інші ролі: «дитина-тягар»; «дитина-раб», «дитина-коханець»; «дитина як зброя» у боротьбі з чоловіком; дитина - «заступник чоловіка» (В.Н. Дружинін).

Порушення сімейного середовища, сімейної атмосфери можна класифікувати з точки зору задоволення найважливіших, на думку З. Матейчек, людських потреб - в активному контакті із середовищем і в активному контролі зовнішньої дійсності. Оточення в крайніх варіантах може бути надмірно стійким або гранично мінливим, при цьому параметри контролю варіюють від відособленості до залежності:

1. Ультрастійка сім'я, емоційно байдуже середовище формує соціальну гіпоактивність: пасивність, незацікавленість, аутизацію, затримку мовного та психічного розвитку дитини.

2. Мінлива, емоційно байдужа сім'я провокує гіперактивність: неспокій, незосередженість, нерівномірність, затримку психічного розвитку.

3. Ультрастійка сім'я в поєднанні з емоційною залежністю тягне за собою вибіркочну гіперактивність, спрямовану на одну людину, часто у вигляді поведінкових провокацій.

4. Мінливість оточення, емоційна залежність розвивають загальну соціальну гіперактивність, поверховість контактів і почуттів дитини.

Виділяють також три спектра відносин, що складають любов батьків до своєї дитини: симпатія - антипатія, повага - зневага, близькість - дальність (А.С. Співаковська). Поєднання цих аспектів відносин дозволяє описати деякі типи батьківської любові: дієва любов (симпатія, повага, близькість); відсторонена любов (симпатія, повага, але

велика дистанція з дитиною); дієва жалість (симпатія, близькість, але відсутність поваги); любов за типом поблажливого відсторонення (симпатія, неповага, велика міжособистісна дистанція); відкидання (антипатія, неповага, велика міжособистісна дистанція); презирство (антипатія, неповага, мала міжособистісна дистанція); переслідування (антипатія, неповага, близькість); відмова (антипатія, велика міжособистісна дистанція).

Таким чином, оптимальна батьківська позиція повинна відповідати трьом головним вимогам: адекватності, гнучкості і прогностичності.

Актуальність психологічного вивчення батьківського ставлення продиктована суперечністю між гостротою демографічних проблем, пов'язаних зі зниженням народжуваності, величезною кількістю сімей, що розпадаються, з лавиноподібним збільшенням кількості соціальних сиріт, із зростанням кількості випадків жорсткого поводження з дитиною і не розробленістю програм соціальної та психологічної допомоги родині.

Найчастіше в психолого-педагогічних дослідженнях для визначення, аналізу батьківського ставлення використовуються два критерії: ступінь емоційної близькості, теплоти батьків до дитини (любов, прийняття, тепло або емоційне відкидання, холодність) і ступінь контролю за його поведінкою (висока - з великою кількістю обмежень, заборон; низька - з мінімальними заборонними тенденціями).

Найбільш активно проблема зв'язку стилів виховання, порушень батьківського ставлення і відхилень у психічному розвитку і навіть здоров'я дітей досліджується з клініко-психологічних позицій; визначено ряд параметрів виховного процесу (А.І. Захаров, 1982).

Різні поєднання параметрів виховання співвідносяться з різними видами неврозів у дітей. Наприклад, обмеження, афективна нестійкість з боку батьків призводять до розвитку у дитини неврозу страху. Надмірне прийняття, «потурання», непослідовність - до розвитку істеричного неврозу. Виражене обмеження - до неврозу нав'язливих станів.

Визначити тип виховного процесу допомагають характерні особливості кожного з них (Е. Г. Ейдемільер, 1996):

- рівень протекції - міра зайнятості батьків вихованням, оцінка того, скільки сил, часу, уваги приділяють батьки дитині;

- повнота задоволення потреб (матеріально-побутових і духовних);

- ступінь пред'явлення вимог - кількість і якість обов'язків дитини;

Питання психології

- ступінь заборон – міра самостійності дитини, можливість самому вибирати спосіб поведінки;

- строгість санкцій – прихильність батьків до покарань як прийому виховання;

- стійкість стилю виховання – вираженість коливань, різкості зміни прийомів виховання.

За допомогою розробленого Е.Г. Ейдемільнером опитувальника «Аналіз сімейних взаємовідносин» (АСВ) можна

встановити тип виховання і причини, що закріпили його в родині, який і був використаний в нашому дослідженні.

Отже, **метою** нашого дослідження є виявлення особливостей порушення виховання та батьківського ставлення в сім'ях жінок – працівників ОВС та вплив цих порушень на розвиток дитини, на становлення її як особистості та систему ставлення дитини.

Таблиця 1

Показники взаємозв'язку типів виховання дітей матерями-працівниками ОВС з показниками психічного розвитку дітей (r, при p < 0,05)

Типи порушення виховання дітей	Тривожність	Загальний інтелек. розвиток	Ставлення до матері	Ставлення до тата	Ставлення до родини	Ставлення до себе
Гіперпротекція	+0,5	-	-	-	-	-
Гіпопротекція	+0,4	-	-	-	-	-
Потурання	-	-0,5	-	-	-	-
Ігнорування потреб дитини	+0,35	-0,35	-0,5	-0,5	-0,5	-0,75
Надмірність вимог - забов'язань	-	-	-0,35	-0,5	-	-
Недостатність вимог -забов'язань	-	-	+0,3	-0,3	-	-
Надмірність вимог-заборон	+0,55	-	-0,5	-0,5	-	-0,35
Недостатність вимог-заборон	-	-	-	-	+0,35	-
Надмірність санкцій	+0,5	-	-	-0,55	-	-
Мінімальність санкцій	-	-	-	-	-	+0,75
Нестійкість стилю виховання	+0,6	-0,4	-0,35	-0,4	-	-
Розширення сфери батьківських почуттів	-	-	-	-	-0,35	-
Перевага у підлітка дитячих рис	-	-0,35	-	-	-	-0,5
Виховна невпевненість батька	-	-0,5	-0,35	-0,35	-	-
Фобія втрати дитини	-	-	-	-	-	-0,75
Нерозвинутість батьківських почуттів	-	-	-0,5	-0,4	-	-
Проекція на дитині власних небажаних якостей	+0,5	-	-0,35	-0,35	-	-0,5
Винесення конфлікту між батьками у сферу виховання	+0,75	-	-0,35	-0,4	-0,5	-0,4
Перевага жіночих якостей	-	-	-0,3	-0,3	-	-0,5
Перевага чоловічих якостей	-	-	-0,3	-0,3	-	-0,5

Як бачимо з даних представлених у таблиці 1, при такому типі порушення виховання як «гіперпротекція» явно є видимим взаємозв'язок гіперпротекції з тривожністю у дітей, а саме її підвищення. Тотожний взаємозв'язок, а саме підвищення тривожності у дітей буде при гіпопротекції. Що підтверджує отримані раніше дані про дуже високий рівень тривожності у дітей матерів – службовців ОВС з деструктивним типом відношення.

Підвищенню тривожності сприяє ігнорування потреб дитини і спілкування з нею, оскільки дитина відчуває себе непотрібною і нелюбимою, що і відбувається при гіпопротекції. Або навпаки, дуже велика кількість правил і

обмежень, покарань і претензій, що супроводить гіперпротекції. При потуранні спостерігатиметься взаємозв'язок з такими показниками психічного розвитку як: зниження розвитку загального інтелекту, у зв'язку з тим, що в умовах потурання дитині нічого не треба робити, він і так «найкращий», «найулюбленіший» і за нього все зроблять батьки.

При ігноруванні потреб дитини у нього підвищується тривожність, спостерігатиметься загальне зниження інтелектуального розвитку, а також проявлятиметься негативне ставлення до мами, тата, сім'ї в цілому і до себе.

Непомірність вимог обов'язків приводить до негативного ставлення до мами і тата. Недостатність вимог обов'язків приводить до

Питання психології

позитивного ставлення до мами і негативного ставлення до тата, оскільки тато все-таки іноді намагається «навести в сім'ї порядок». А ось непомірність вимог - заборон до дитини викликає у нього підвищення тривожності, сприяє негативному ставленню до мами, тата і себе.

Використання надмірних санкцій надасть вплив на такі показники: підвищення тривожності і негативне ставлення до тата. Мінімальність санкцій приводить до позитивного відношення до себе. А ось нестійкість в стилях виховання приведе до підвищення тривожності, зниження загального інтелектуального розвитку та до підвищення негативного ставлення до мами і тата. Розширення сфери батьківських відчуттів приведе до негативного відношення до сім'ї у дитини. Перевага в підлітку дитячих якостей матерями – працівниками ОВС та невпевненість при вихованні у батьків приведе до зниження у дитини загального інтелектуального розвитку і негативного ставлення до себе та до батьків. А фобія втрати дитини викличе негативне відношення до себе. Нерозвиненість батьківських відчуттів при вихованні впливає на такі психологічні показники розвитку дитини як: негативне ставлення до мами і тата. Проекція на дитину власних негативних якостей веде до

підвищення у неї тривожності, а так само негативно впливає на ставлення до мами, тата і до себе. Винесення конфлікту між подружжям в сферу виховання, перевага жіночих або чоловічих якостей позначиться у дитини підвищеною тривожністю і негативним ставленням до мами, тата, сім'ї і до себе.

Ми явно бачимо, що найбільший вплив на особу дитини надає винесення конфлікту між подружжям в сферу виховання, ігнорування потреб дитини, непомірність вимог-заборон до дитини, нестійкість стилю виховання, виховна невпевненість матері, а так само проекція на дитину власних небажаних якостей. Саме цим сторонам виховання дітей, на наш погляд необхідно приділяти більшу увагу, оскільки наслідки ігнорування цих проблем завдають непоправної шкоди процесу становлення особистості.

Для покращення цієї ситуації нами розроблено тренінг «Ефективного батьківства», який пропонується проводити з батьками - працівниками ОВС та членами їх сімей. Мета тренінгу: покращення батьківського ставлення та почуттів, підвищення батьківської компетентності та надання батькам інформації про особливості виховання та розвитку дітей різного віку.

Література

1. Бандурка А.М. Юридическая психология: учебник. / А.М. Бандурка, С.П. Бочарова, Е.В. Землянська. – Харьков: Нац. ун-т внутр. дел, 2001. – 640 с.
2. Власова Н.В. Теоретичний аналіз вивчення проблеми батьківства / Н.В. Власова // – Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України / За ред. академіка С. Д. Максименка. – К. : Міленіум, 2006. Вип. 29. 604 с. - С. 117 – 127.
3. Власова О.І. Педагогічна психологія./ Власова О.І. – К. : Либідь, 2005
4. Дружинин В.В. Психология семьи. / В.В. Дружинин – М. : КСП, 1996.
5. Люблінська А.А., Дитяча психологія / А.А. Люблінська: М. ; «Просвіта», 1971. – 415с.
6. Овчарова Р.В. Психологическое сопровождение родительства / Р.В. Овчарова –М.; Изд-во Института психотерапии, 2003. – 319с.
7. Овчарова Р.В. Родительство, как психологический феномен / Р.В. Овчарова –М.: Московский психолого – социальный институт, 2006.-496с.
8. Филиппова Г.Г. Психология материнства / Г.Г. Филиппова – М. : Издательство Института Психотерапии, 2002. – 240 с.
9. Эйдемиллер Э.Г., Семейный диагноз и семейная психотерапия. / Э.Г. Эйдемиллер, И.В. Добряков, И.М. Никольская – Изд-е 3-е. – Спб.: Речь, 2007. – 352с.

Prasol Mary, lecturer in psychology and pedagogy

FEATURES OF THE MENTAL DEVELOPMENT OF CHILDREN IN THE FAMILY OF POLICEWOMEN FROM DEPENDING ON THEIR STYLE OF EDUCATION AND PARENTAL ATTITUDES

This paper analyzes the literature that deals with the problem of parenting, motherhood, parent relationship. The article deals with the issue of parenting and the parent of a child, especially the education of the families of employees of internal affairs, especially mental development relations system and mothers of children of police officers. Performing parents of their professional duties, difficult working conditions and professional deformation, family conditions, including social status, the material level and level of education, in large measure responsible for the personality and character of the child's intellectual development and emotional state. The article state that the position and characteristics of the parent educational so have an impact on the child's relationship to his parents, his self and his family. Keywords: family, parenting, motherhood, family education, family values, parental attitudes, parental attitude.